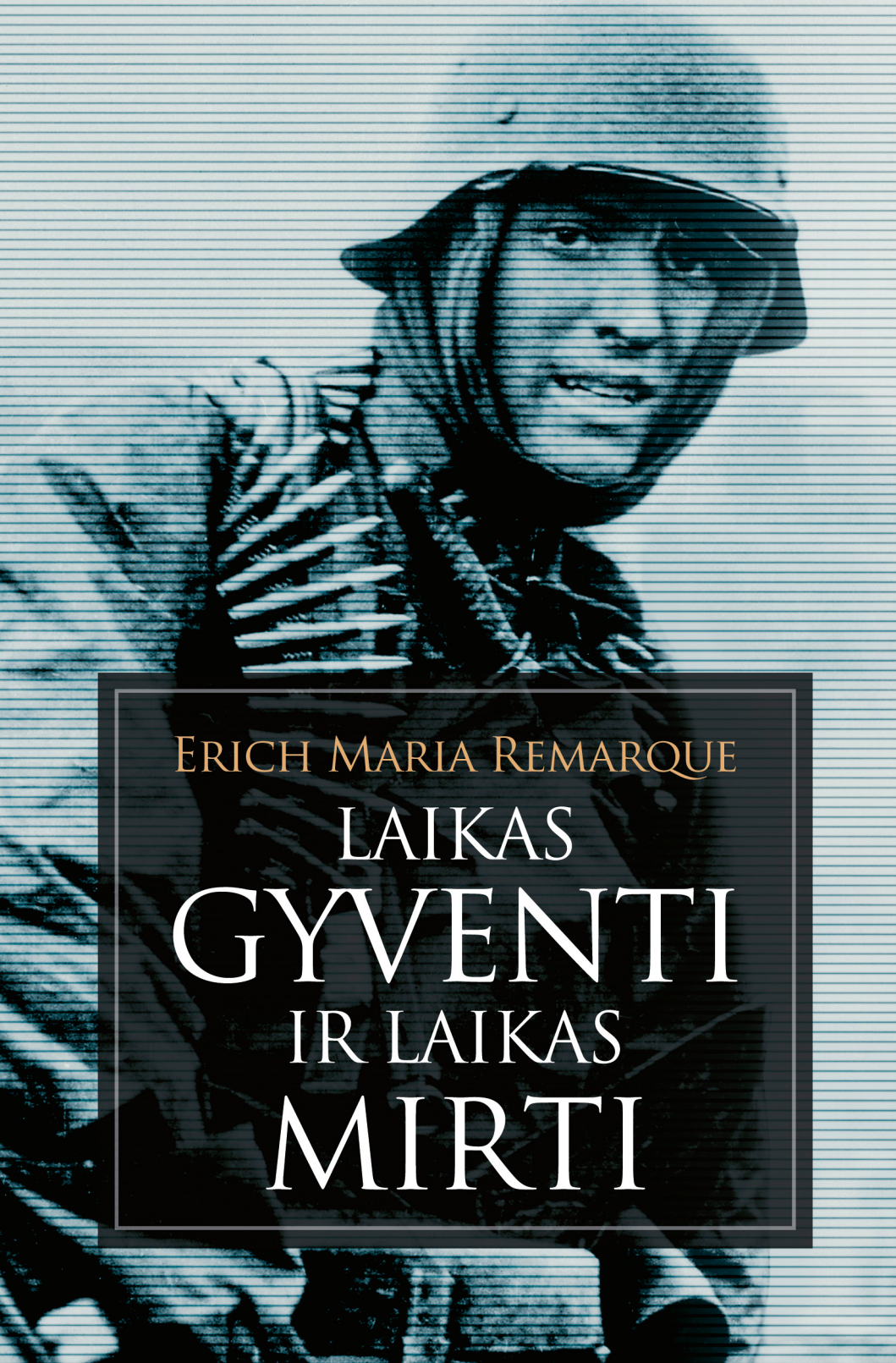

ERICH MARIA REMARQUE

LAIKAS
GYVENTI
IR LAIKAS
MIRTI

I

Pats mirties kvapas Rusijoje buvo kitoks negu Afrikoje. Afrikoje, kai ilgai nesiliaudavo smarki anglų ugnis, lavonai tarp fronto linijų kartais taip pat gerokai pagulėdavo nelaidoti. Tačiau saulė darbavosi greitai. Naktį vėjas atnešdavo šleikštų, troškų ir slogų dvoką, negyvėliai išpusdavo nuo dujų ir pakildavo it šmėklos svetimų žvaigždžių šviesoje, tarytum dar sykį ruošdamiesi į mūšį, tylo mis, be vilties, kiekvienas skyrium; bet jau kitą dieną jie pradėdavo trauktis, glaustis prie žemės, be galo pavargę, lyg norėdami į ją įlįsti. Kai vėliau galima būdavo juos surinkti, kai kurie jau barkšodavo lengvi ir išdžiūvę. Kai kuriems tekdavo pagulėti po keletą savaitių, ir iš jų likdavo beveik vieni griaučiai, baršką ūmai paduslėjusiose uniformose. Tai buvo sausa mirtis — smėlis, saulė, vėjas. Rusijoje mirtis buvo purvina, dvokianti.

Kelinta diena lijo. Sniegas tirpo. Prieš mėnesį jo buvo dar kokiais dviem metrais daugiau. Sunaikintas kaimas, kurį iš pradžių, rodos, sudarė vien apanglėję stogai, kas naktį, sniegui dumbant, po truputį be garso augo. Pirmiausia išniro langų karnizai, po kelių naktų — durų staktos, pagaliau prieangio pakopos, einančios į pūvantį baltą purvą. Sniegas tirpo ir tirpo, o iš po jo rodėsi lavonai.

Tai buvo seni lavonai. Kaimas ne kartą ėjo iš rankų į rankas — lapkričio, gruodžio, sausio mėnesiais ir dabar, balandžio mėnesį. Čia vieni, čia kiti jį užimdavo ir palikdavo, palikdavo ir vėl užimdavo, o pakilusi pūga taip užnešdavo lavonus, jog po keleto valandų sanitarai daugelio nebegalėdavo rasti. O paskui kone kiekviena diena

tiesdavo naują baltą apklotą ant nusiaubtos žemės, kaip medicinos sesuo kad kloja drobulę ant kruvinos lovos.

Pirmiausia pasimatė sausio negyvėliai. Jie gulėjo paviršiau ir ėmė rasti balandžio pradžioj, sniegui pradėjus dubti. Jų kūnai buvo kietai sušalę, o veidai — lyg iš pilko vaško nulipdyti.

Kareiviai vertė juos į duobę kaip rąstigalius. Ant aukštumėlės už kaimo, kur mažiau sniego, jis buvo nukastas ir išgremžta duobė sušalusioje žemėje. Tai buvo sunkus darbas.

Prie gruodžio negyvėlių pasitaikydavo ginklų, priklausančių sausio negyvėliams. Šautuvai ir rankinės granatos giliau grimzdo į sniegą negu kūnai; kartais pasitaikydavo ištraukti ir šalmų. Šių lavonų atpažįstamuosius žetonus lengviau buvo iškirpti iš po mundurų, nes drabužiai jau buvo spėję išmirti. Vandens prisirinko ir atvirose burnose, dėl to lavonai atrodė kaip skenduolių. Vienas kitas lavonas jau buvo kiek atsileidęs. Tokius nešant, kūnas dar būdavo sustiręs, bet ranka jau tabaluodavo nukarusi, tartum kam modama, pasibaisėtinaai abejingai ir mažne begėdiškai. Visiems, kurie pagulėdavo saulėje, pirmiausia atsileisdavo akys. Jos nebespindėdavo kaip stiklas, ir jų lėlytės būdavo apglitusios. Ledas tirpdavo ir pamažu tekėdavo iš akių; atrodydavo, kad jos verkia.

Staiga vėl kelias dienas spustelėjo šaltis. Ant sniego užsidėjo ledo pluta. Jis nustojo dubti. Tačiau netrukus vėl padvelkė supuvusiu štu.

Iš pradžių pasirodė tik pilkas lopelis dulsvėjančioje baltumoje. Po valandos jau buvo matyti, kad tai konvulsyviai styrantį ranka.

— Ir dar vienas, — tarė Zaueris.

— Kur? — paklausė Imermanas.

— Aure, ties cerkve. Gal pabandytume atkasti?

— O kam? Vėjas pats viską padarys. Sniego ten bus dar geras metras, o gal ir du. Juk tas prakeiktas kaimas yra slėnyje. O gal tu labai nori prisisemti batus šalto kaip ledas vandens?

— Tai jau ne, — Zaueris metė akį virtuvės link. — Gal nujauti, ko šiandien gausim paėsti?

— Kopūstų. Kopūstų su kiauliena ir virtomis bulvėmis. Tik kiaulienos, aišku, ten nė kvapo nėra.

— Kopūstai! Žinoma! Trečią kartą šią savaitę.

Zaueris atsisagstė kelnes ir pradėjo šlapintis.

— Prieš metus aš dar leisdavau kaip iš volės, — pasakė jis su kartėliu. — Kaip tikras kareivis. Jaučiausi gerai. Ėdalas pirmos rūšies! Žygiavome pirmyn, kasdien sukardavome po tiek ir tiek kilometrų! Maniau, jau greit būsiu vėl namie. Dabar myžu kaip koks civilpalaikis, skurdžiai ir be jokio pasismaginimo.

Imermanas įsikišo ranką į užantį ir ėmė gardžiai kasytis.

— Man tai vis tiek, kaip myžti, kad tiktai vėl būčiau civilis.

— Ir man vis tiek. Bet atrodo, kad per amžius nebeištrūksime iš tos kariuomenės.

— Aišku. Būk didvyris, kol pastipsi. Tik esesininkai dar myža kaip žmonės.

Zaueris užsisagstė kelnes.

— Kur jie nemyš kaip žmonės. Ant mūsų sprando visas mėsas, o jiems — garbė. Mes dvi tris savaites kaunamės dėl kokio prakeikto miesto, o paskutinę dieną atsiranda esesininkai ir žengia į jį pirma mūsų kaip nugalėtojai. Pažiūrėk, kaip apie juos visi tūpčioja. Jiems visados šilčiausios milinės, geriausi batai ir didžiausias gabalas mėsos!

Imermanas šyptelėjo.

— Dabar ir esesininkai nebeima miestų. Dabar ir jie traukiasi. Visai kaip mes.

— Ne, ne taip. Mes nedeginame ir nešaudome, kas tik pasisuka po ranka.

Imermanas nustojo kasytis.

— Bet kas tau šiandien užėjo? — paklausė jis nustebęs. — Staiga ėmei kalbėti kaip žmogus! Žiūrėk, kad Šteinbrenneris nenu-

girstų, nes kaipmat pakliūsi į drausmės kuopą. Matai, kaip dumba sniegas ties cerkve! Jau išlindo geras galas rankos.

Zaueris pažiūrėjo į tą pusę.

— Jei ir toliau taip leis, rytoj jis pakibs jau ant kokio kryžiaus. Geroj vietoj krito. Pačiose kapinėse.

— Ar ten kapinės?

— Žinoma. Nejau nebeatmeni? Juk mes jau esame čia buvę. Per paskutinį puolimą. Spalio pabaigoje.

Zaueris čiupo savo katiliuką.

— Štai ir virtuvės pabūklas! Greičiau, nes vienas pamazgas tegausime.

Ranka augo ir augo. Rodos, ne sniegas tirpsta, o ji pamažu lenda iš žemės — kaip neaiškus grūmojimas, kaip sustingęs pagalbos šauksmas.

Kuopos vadas sustojo.

— Kas ten?

— Koks nors rusas, pone leitenante.

Rahė pažiūrėjo atidžiau. Jis atpažino išmirkusį rankovės galą.

— Tai ne rusas, — tarė jis.

Viršila Miukė pakrutino pirštus batuose. Jis nepakentė kuopos vado. Nors Miukė ir stovėjo prieš jį, išsitempęs pagal visas taisykles — drausmė svarbesnė už visus asmeninius jausmus, — bet norėdamas išreikšti savo panieką nemačiomis krutino pirštus batuose. „Kvailys neraliuotas, — galvojo jis. — Tarškalas.“

— Liepkit jį iškasti, — tarė Rahė.

— Klausau!

— Tuoj paskirkite keletą vyrų. Negražu taip palikti.

„Ak, tu mazgote, — galvojo Miukė. — Prišiktakelni! Negražu! Tarytum pirmas kartas mums numirėlių matyti!“

— Tai vokiečių kareivis, — tarė Rahė.

— Klausau, pone leitenante! Paskutines keturias dienas mes rasdavome vienus rusus.

— Liepkit jį iškasti. Tada matysime, kas jis.

Rahė nuėjo į savo butą. „Beždžionė pasipūtusi, — galvojo Miukė. — Turi krosnį, šiltus namus ir Geležinį kryžių po kaklu. Aš neturiu net Pirmojo laipsnio kryžiaus. O esu to nusipelnęs ne mažiau kaip jis visų savo gelžgalių.“

— Zaueris! — suriko jis. — Imermanas! Čionai! Pasiimkit kastuvus! Kas dar ten? Greberis! Hiršmanas! Berningas! Šteinbreneri, jūs vadovausite! Antai ranka! Iškast ir palaidot, jei tai vokietis! Einu lažybų, kad jis ne vokietis.

Atgožino Šteinbreneris.

— Lažybų? — paklausė jis. Jo balsas buvo aukštas, vaikiškas, kurį jis tuščiai stengėsi pastorinti. — Iš kiek?

Miukė suabejojo.

— Iš trijų rublių, — tarė pasvarstęs. — Iš trijų okupacinių rublių.

— Iš penkių. Mažiau kaip iš penkių nesilažinu.

— Gerai, tegu bus iš penkių. Bet mokėti reikės.

Šteinbreneris nusijuokė. Jo dantys sužibo balzganos saulės spinduliuose. Tai buvo devyniolikos metų baltaplaukis jaunuolis gotikos angelo veidu.

— Žinoma, reikės mokėti! Kaipgi kitaip, Miuke?

Miukė ne per daug mėgo Šteinbrenerį, bet bijojo ir saugojosi jo. Visi žinojo, kad jis nakis šimtu penkiasdešimčia procentų.

— Gerai, gerai.

Miukė išsitraukė trešninį portsigarą, papuoštą gėlėmis, išde-gintomis dangtelyje.

— Gal užsirūkysim? — paklausė.

— Aišku.

— Fiureris nerūko, Šteinbreneri, — atsainiai tarstelėjo Imermanas.

— Prikąšk liežuvį.

— Pats prikąšk liežuvį.

— Tu, matyt, per didelius ragus užsiauginai! — Šteinbrenneris pakėlė savo ilgas blakstienas ir dėbelėjo į jį. — Ar kartais nebūsi kai ko užmiršęs, ką?

Imermanas juokėsi.

— Aš ne taip greitai užmirštu. Ir aš žinau, ką turi galvoj, Maksai. Bet ir tu neužmiršk, ką aš sakiau. Fiureris nerūko. Tai viskas. Čionai yra keturi liudininkai. O kad fiureris nerūko, kiekvienas tą žino.

— Užteks liežuviais malti! — tarė Miukė. — Pradėkit kasti. Kuopos vado įsakymas.

— Na, eime!

Šteinbrenneris užsirūkė iš Miukės gautą cigaretę.

— Nuo kada tarnyboje rūkoma? — paklausė Imermanas.

— Tai ne tarnyba, — paaiškino Miukė suiržęs. — Užteks pagaliau pliaukšti, ir iškaskite tą rusą. Hiršmanai, jūs taip pat.

— Čia ne rusas, — tarė Greberis.

Jis vienintelis atvilko prie negyvėlio kelias lentas ir ėmė kasti sniegą apie ranką ir krūtinę. Dabar aiškiai buvo matyti išmirkusi uniforma.

— Ne rusas?

Šteinbrenneris greitai ir lengvai kaip šokėjas priėjo siūbuojančiomis lentomis ir atsitūpė šalia Greberio.

— Iš tikrųjų! Tai vokiečių uniforma, — tai taręs jis atsigręžė: — Miuke! Ne rusas! Aš išlošiau!

Miukė nerangiai priėjo. Jis spoksojo į duobę, į kurią per kraštus pamažu sunkėsi vanduo.

— Nesuprantu, — burbtelėjo jis. — Jau bemaž savaitė, kai rasdavome vienus rusus. Šitas turbūt yra dar iš gruodžio mėnesio, tik giliau nugrimzdęs.

— O gal ir iš spalio, — tarė Greberis. — Tada mūsų pulkas čia žygiavo.

— Niekus šneki. Iš tų nė vieno negalėjo likti.

— O vis dėlto. Čia mes kovėmės naktį. Rusai pasitraukė ir mes tuojau nužygiavome tolyn.

— Teisybė, — pareiškė Zaueris.

— Niekus šneki. Užnugario daliniai tikriausiai surankiojo visus lavonus ir palaidojo. Tikriausiai!

— Nebūk toks tikras. Spalio pabaigoje jau labai snigo. O mes tuomet dar greitai žygiavome.

— Tu tą sakai jau antrą kartą!

Šteinbreneris pažvelgė į Greberį.

— Gali išgirsti ir trečią, jei taip nori. Tąsyk perėjome į priešpuolį ir pasistūmėjome daugiau kaip šimtą kilometrų.

— O dabar traukiamės, a?

— Dabar vėl čia sugrįžome.

— Vadinasi, traukiamės, ar ne?

Imermanas įspėdamas kumštelėjo Greberiui.

— Tai gal mes žygiuojame pirmyn? — paklausė Greberis.

— Mes trumpiname savo fronto liniją, — paaiškino Imermanas, pašaipiai spoksodamas Šteinbreneriui į veidą. — Jau ištisi metai. Tai būtina strategiškai, norint laimėti karą. Juk tai kiekvienas žino.

— Jis su žiedu ant piršto, — staiga tarė Hiršmanas.

Jis rausė toliau ir atkasė antrąją numirėlio ranką. Miukė pasilenkė.

— Iš tikrųjų, — tarė jis. — Net auksinis. Jungtvių žiedas.

Visi sužiuro.

— Pasisaugok, — sušnibždėjo Imermanas Greberiui. — Tas kiaulė, ko gero, dar sudergs tau atostogas. Praneš, kad niurzgi visą laiką. Jis tik ir tyko tokios progos.

— Jis tik per daug įsivaizduoja. Geriau savim rūpinkis. Tavęs jis labiau nepaleidžia iš akių nei manęs.

— Man nusispjaut. Aš vis tiek negausiu atostogų.

— Štai mūsų pulko ženklai, — tarė Hiršmanas, rausdamas rankomis sniegą.

— Tai, vadinasi, tikrai ne rusas, a? — Šteinbrenneris išsišiepęs pažvelgė į Miukę.

— Ne, ne rusas, — piktai atsakė Miukė.

— Penkios markės! Gaila, kad nekirtome iš dešimties. Klok pinigų!

— Neturiu su savim.

— Tai kur jie? Valstybės banke? Greičiau, duok šen!

Miukė įnirtęs pažvelgė į Šteinbrennerį. Paskiau išsitraukė iš apatinės kišenės pinigų ir atskaitė pinigų.

— Ir nesiseka šiandien! Pasiust gali!

Šteinbrenneris įsidėjo pinigų į kišenę.

— Atrodo, kad čia bus Reikė, — tarė Greberis.

— Ką?

— Čia leitenantas Reikė iš mūsų kuopos. Tai jo antpečiai. O va, trūksta galo dešiniajam smiliui.

— Niekai. Reikė buvo sužeistas ir nuvežtas į užfrontę. Vėliau girdėjome taip šnekant.

— Tikrai Reikė.

— Atkaskite veidą.

Greberis ir Hiršmanas kasė toliau.

— Atsargiai! — suriko Miukė. — Galvos neužkabinkit.

Iš sniego pasirodė veidas. Jis buvo šlapias, akiduobės dar pilnos sniego — visa tai darė keistą įspūdį: tartum skulptorius, lipdydamas kaukę, būtų nebaigęs jos ir palikęs aklą. Tarp pamėlynavusių lūpų blizgėjo auksinis dantis.

— Neatpažįstu jo, — tarė Miukė.

— Čia jis, niekas kitas. Daugiau karininkų mes tuomet čionai nepalikome.

— Nuvalykite jam akis.

Greberis akimirką delsė. Paskui pirštine atsargiai nubraukė sniegą.

— Tikrai Reikė, — tarė jis.

Miukė sujudo. Dabar jis pats ėmėsi vadovauti. Jeigu tas lavonas karininko, nusprendė jis, tai čia reikalingas aukštesnio laipsnio vadovas.

— Kelkite! Hiršmanas ir Zaueris — už kojų, Šteinbrenneris ir Berningas — už rankų. Greberi, jūs žiūrėkite galvos! Na, kartu — viens, du, op!

Kūnas pajudėjo.

— Dar kartą! Viens, du, kelk!

Lavonas vėl pajudėjo. Kai po lavonu įsiveržė oras, iš sniego po juo pasigirdo kažkoks duslus atodūsis.

— Pone viršila, koja nebesilaiko, — suriko Hiršmanas.

Tai buvo batas. Jis pusiau nusimovė. Kojos nuo vandens supuvo batuose ir mėsa sušuto.

— Paleiskit! Nuleiskit! — šaukė Miukė.

Bet jau buvo vėlu. Kūnas išsmuko, o batas liko Hiršmano rankoje.

— Ar koja liko bate? — paklausė Imermanas.

— Pastatykite batą į šalį ir kaskite toliau, — riktėlėjo Miukė ant Hiršmano. — Kas gi galėjo žinoti, kad jis jau toks ištižęs! O jūs, Imermanai, nutilkite. Reikia gerbti mirtį!

Imermanas žiūrėjo į Miukę nustebęs, bet tylėjo. Po kelių minučių sniegas aplink kūną jau buvo visiškai nukastas. Šlapiame mundure rasta piniginių su dokumentais. Raidės išsiliejusios, bet dar įskaitomos. Greberis sakė teisybę: čia tikrai buvo leitenantas Reikė, rudenį vadovavęs būriui jų kuopoje.

— Apie tai reikia tuojau raportuoti, — tarė Miukė. — Palaukite čia. Aš tuojau sugrįšiu.

Jis nuėjo į namus, kuriuose gyveno kuopos vadas. Tai buvo vieninteliai namai, likę apysveikiai. Prieš revoliuciją jie turbūt priklausė popui. Rahė sėdėjo didžiajame kambaryje. Miukė su neapykanta pažvelgė į plačią rusišką krosnį, kurioje kūrenosi ugnis.

Ant šilto mūrelio miegojo Rahės vilkinis šuo. Miukė atraportavo, ir Rahė išėjo su juo.

Priėjęs leitenantas valandėlę žiūrėjo į Reikę.

— Užspauskite jam akis, — pagaliau tarė jis.

— Negalima, pone leitenante, — atsakė Greberis. — Vokai išsūtę. Gali nusmukti.

Rahė pažiūrėjo į apgriautą cerkvę.

— Įneškite jį kol kas tenai. Ar turime karstą?

— Karstus palikome, — atraportavo Miukė. — Turėjome kelis atsarginius. Rusams atiteko. Tikiuosi, jiems pravars.

Šteinbreneris nusikvatojo. Rahė nesijuokė.

— Ar negalėtume kokio sukalti?

— Taip greitai nepadarysi, pone leitenante, — tarė Greberis. — Kūnas jau labai atsileidęs. Pagaliau ir tinkamų lentų kažin ar rasi kaime.

Rahė linktelėjo.

— Paguldykite jį ant palapinės brezentu. Laidosime su brezentu.

Iškaskite duobę ir sukalkite kryžių.

Greberis, Zaueris, Imermanas ir Berningas smunkantį kūną nunešė prie cerkvės. Hirsšmanas nedrąsiai sekė, nešinas batu, kuria-me liko dalis kojos.

— Viršila Miuke! — pašaukė Rahė.

— Klausau, pone leitenante!

— Šiandien čionai bus atgabenti keturi pagauti rusų partizanai. Rytoj iš ryto juos reikia sušaudyti. Tai padaryti įsakyta mūsų kuopai. Paieškokite savanorių savo būry. Jeigu jų neatsiras, reikalingi žmonės bus paskirti įsakymu.

— Klausau, pone leitenante!

— Galas žino, kodėl kaip tiktai mes tai turime daryti! Na, kai tokia suirutė...

— Aš einu savanoriu, — tarė Šteinbreneris.

— Gerai.

Rahės veidas nieko neparodė. Iškastu per sniegą taku jis nužingsniavo atgal. „Grįžta prie savo krosnies, — pagalvojo Miukė. — Mazgotė! Didelio čia daikto — keletą partizanų sušaudyti! Lyg jie nepyškintų šimtų mūsų draugų!“

— Jei rusai bus atvaryti laiku, tegu jie kartu iškasa ir Reikei duobę, — tarė Šteinbreneris. — Mums bus mažiau vargo. Viskas kartu. Ar ne, pone viršila?

— Kaip sau norit.

Miukė jautė kartėlį. „Plunksnagraužys, — galvojo jis. — Laibas, ištįsęs, kartis su raginiais akiniais. Leitenantas dar iš pirmo karo. Šiame kare nė karto nepakeltas. Narsus, tiesa, — na, bet kas gi dabar nenarsus? Tačiau ne vadu gimęs.“

— Ką jūs manote apie Rahę? — paklausė jis Šteinbrenerį.

Tas pažvelgė į jį, nieko nesuprasdamas.

— Jis mūsų kuopos vadas, ar ne?

— Aišku... Bet apskritai?

— Apskritai? Kaip apskritai?

— Nieko, — niūriai atsakė Miukė.

— Užteks gilumo? — paklausė seniausias rusas.

Tai buvo kokių septyniasdešimties metų senis su balta nešvaria barzda ir labai žydromis akimis. Jis kalbėjo darkyta vokiečių kalba.

— Prikąšk liežuvį ir kalbėk tik tada, kai tavęs kas klaus, — atsakė Šteinbreneris.

Jis buvo gerai nusiteikęs. Tarp partizanų buvo viena jauna moteris, ir Šteinbreneris negalėjo atplėšti nuo jos akių. Ji buvo jauna ir stipri.

— Reikia giliau, — pasakė Greberis.

Jis kartu su Šteinbreneriu ir Zaueriu saugojo belaisvius.

— Tai mums? — paklausė rusas.

Šteinbreneris mikliai prišoko ir atsivėdėjęs tvojo jam į veidą.

— Aš gi tau sakiau, seni, kad užsičiauptum. Kas čia tau? Jo-markas?

Šteinbreneris nusišypsojo. Jo veide nebuvo pykčio. Jis tik buvo smagus kaip vaikas, nutraukęs musei kojas.

— Ne, tas kapas ne jums, — tarė Greberis.

Rusas nė nekrustelėjo. Jis stovėjo tylėdamas ir žiūrėjo į Šteinbrenerį. Tas savo ruožtu spoksojo į rusą. Staiga Šteinbrenerio veidas pasikeitė, įsitempė ir pasidarė budrus. Jis manė, kad rusas jį puls, ir tik laukė, kad sukrutėtų. Didelio čia daikto, jeigu ir nušautų jį be niekur nieko. Senis vis tiek nuteistas mirti, tad nelabai kam ir rūpėtų, ar jis nušovė iš reikalo, gindamasis, ar šiaip sau. Tačiau Šteinbreneriui tai nebuvo vis tiek. Greberiui buvo neaišku, ar jam čia tik tam tikra pramoga taip įpykinti rusą, kad šis valandėlę užsimirštų, ar dar visai neišgaravęs tas savotiškas pedantiškumas, kai žmogus, net ir žudydamas, stengiasi įrodyti sau, kad jo teisybė. Pasitaikydavo vienaip ir kitaip. Ir viskas vienu metu. Greberiui ne kartą teko tai matyti.

Rusas nesijudino. Kraujas iš nosies varvėjo jam į barzdą. Greberis svarstė, kaip jis pats pasielgtų tokiu atveju — ar pultų priešą, rizikuodamas būti čia pat užmuštas, ar viską iškęstų už tas kelias gyvenimo valandas, už vieną naktį. Jis nieko negalėjo nuspręsti.

Rusas iš lėto pasilenkė ir paėmė kirstuką. Šteinbreneris žengė žingsnį atgal. Jis buvo pasirengęs šauti. Tačiau rusas nebeatsitiesė. Jis ėmė toliau kirsti duobės dugną. Šteinbreneris šyptelėjo.

— Atsigulk, — pasakė jis.

Rusas padėjo kirstuką ir atsigulė. Gulėjo nejudėdamas. Ant jo nukrito keli gabalai sniego, kai Šteinbreneris žengė per duobę.

— Ar užteks gilumo? — paklausė jis Greberį.

— Taip. Reikė nebuvo aukštas.

Rusas žiūrėjo į viršų. Jo akys buvo plačiai atmerktos. Atrodė, kad jose atsispindi dangaus mėlynė. Minkšti barzdos plaukai

prie burnos krusčiojo nuo alsavimo. Šteinbreneris truputį palaukė, o paskui tarė:

— Lipk lauk!

Rusas išlipo. Jo švarkas buvo purvinas nuo šlapios žemės.

— Taip, — tarė Šteinbreneris ir pažvelgė į moterį. — Dabar eime kasti duobių jums patiems. Nereikia labai gilių. Nesvarbu, kad lapės suės jus vasarą.

Buvo ankstyvas rytas. Blankiai rausvas ruožas nusidriekė horizontu. Sniegas girgždėjo, nes naktį vėl kiek pašalo. Iškastos duobės juodavo.

— Prakeikimas, — tarė Zaueris. — Viskas ant mūsų galvos! Kodėl mes turime tai daryti? Kodėl ne SD*?! Juk jų darbas žmones pleškint. Kuo čia mes dėti? Tai jau trečias kartas. Juk mes padorūs kareiviai.

Greberis atsainiai laikė savo šautuvą rankoje. Plienai buvo labai šaltas. Jis užsimovė pirštines.

— SD turi per akis darbo užfrontėje.

Priėjo visi kiti. Šteinbreneris vienintelis buvo visiškai žvalus ir išsimiegojęs. Jo rausva oda spindėjo kaip vaiko.

— Klausykit, — tarė jis, — čia yra toji karvė. Palikit ją man.

— Kaip tai tau? — paklausė Zaueris. — Jau nebespėsi. Reikėjo bandyti anksčiau.

— Jis ir bandė, — tarė Imermanas.

Šteinbreneris piktai atsigręžė.

— O iš kur tu žinai?

— Ir ji neprisileido jo.

— Iš kur toks gudrus atsiradai, ką? Jei tos raudonos karvės būčiau panorėjęs, tai būčiau ją ir turėjęs.

— O gal ir ne.

— Ar nenustosit zaunyti? — Zaueris atsikando kramtomojo

* SD (*Sicherheitsdienst*) — saugumo tarnyba.

tabako. — Jeigu jis taip nori ją supyškinti pats vienas, tegu sau pyškina. Aš per daug nesiveržiu.

— Ir aš ne, — pareiškė Greberis.

Kiti nieko nesakė. Ėjo šviesyn. Šteinbreneris nusispjovė ir pasakė:

— Sušaudymas — per didelė prabanga tai gaujai! Dar jiems šovinius eikvosi! Pakarti reikia!

— Kurgi? — Zaueris apsidairė. — Ar matai kur nors medį? O gal dar jiems kartuves statysim? Iš ko gi?

— Štai ir jie, — tarė Greberis.

Pasirodė Miukė su keturiais rusais. Du kareiviai ėjo iš priekio, du iš paskos. Senis rusas žengė pirmas, po jo moteris, paskui abu jaunesnieji vyrai. Visi keturi išsirikiavo neliepiami ties duobėmis. Prieš apsisukdama moteris pažvelgė į duobę. Ji buvo su raudonu vilnoniu sijonu.

Pirmojo būrio leitenantas Miuleris atėjo iš kuopos vado namo. Jis pavadavo Rahę per egzekuciją. Juokinga, bet formalumų dažnai vis dar buvo laikomasi. Visi žinojo, kad tie keturi rusai galėjo būti partizanai, galėjo ir nebūti, bet jie buvo iškvosti ir nuteisti pagal visus formalumus, nors neturėjo nė mažiausių vilčių būti išteisinti. O kas gi buvo nustatyta? Esą pas juos rasta ginklų. Dabar jie ir sušaudomi pagal tuos formalumus, dalyvaujant karininkui. Lyg jiems būtų ne vis tiek.

Leitenantas Miuleris buvo dvidešimt vienerių metų, į kuopą pateko prieš šešias savaites. Jis apžiūrėjo nuteistuosius ir perskaitė sprendimą.

Greberis pažvelgė į moterį. Ji ramiai stovėjo prie duobės su savo raudonu sijonu. Tai buvo stipri ir jauna sveika moteris, sutverta gimdyti. Ji nesuprato, ką Miuleris skaitė, bet ir taip žinojo, kad po kelių minučių gyvybė, taip stipriai pulsuojanti sveikose gyslose, nutrūks visam laikui, tačiau stovėjo rami, tartum čia nieko ypatinga nebūtų, tik truputį šiurpu ryto šaltyje.

Greberis matė, kad Miukė, nutaisęs reikšmingą miną, kažką šnibždėjo Miuleriui. Miuleris pakėlė akis.

— Ar negalima paskui?

— Geriau būtų dabar, pone leitenante. Paprasčiau.

— Gerai. Darykit, kaip norit.

Miukė išėjo į priekį.

— Pasakyk štai šitam, kad nusiautų batus, — kreipėsi jis į senąją rusą, suprantantį vokiškai, ir parodė į vieną iš jaunesnių belaisvių.

Senis pasakė. Jis kalbėjo tyliai ir prodainiu. Antrasis belaisvis, smulkaus sudėjimo žmogus, iš pradžių nesuprato.

— Greičiau! — burbtelėjo Miukė. — Batus! Aukis batus!

Senis pakartojo, ką buvo pirma sakęs. Jaunesnysis pagaliau suprato ir skubėdamas, kaip žmogus, laiku neatlikęs savo pareigos, ėmė trauktis batus. Stovėdamas ant vienos kojos ir sverdėdamas, jis traukė batą nuo antros. „Ko jis taip skuba? — pagalvojo Greberis. — Kad minute anksčiau numirtų?“ Žmogus paėmė batus į ranką ir paslaugiai atkišo juos Miukei. Batai buvo geri. Miukė kažką riktėlėjo ir parodė į šoną. Belaisvis pastatė batus ir sugrįžo į savo vietą. Jis stovėjo nešvariais autais ant sniego. Išlindo gelsvi kojų pirštai, ir žmogus sumišęs juos parietė.

Miukė apžiūrinėjo kitus. Jis pamatė, kad moteris turi kailines pirštines, ir liepė jas padėti prie batų. Valandėlę žiūrėjo į raudonąją sijoną. Sijonas buvo sveikas ir geros medžiagos. Šteinbrenneris vogčiomis šyptelėjo, bet Miukė neliepė moteriai jį nusisegti. Gal jis bijojo Rahės, kuris pro langą galėjo matyti visą egzekuciją, o gal nežinojo, ką daryti su sijonu. Viršila pasitraukė.

Moteris kažką labai greitai pasakė rusiškai.

— Paklauskite, ko ji dar nori, — pasakė leitenantas Miuleris. Jis buvo išbalęs. Tai buvo jo pirmoji egzekucija.

Miukė paklausė senąją rusą.

— Ji nieko nenori. Ji tiktai prakeikia jus.

— Ką? — paklausė Miuleris, nieko nesupratęs.

— Ji prakeikia jus, — pakartojo rusas garsiau. — Ji prakeikia

jus ir visus vokiečius, esančius rusų žemėje! Ji prakeikia jūsų vaikus! Jinai linki, kad jos vaikai kada nors taip pat šaudytų jūsų vaikus, kaip jūs dabar mus šaudote.

— Tai bjaurybė!

Miukė žiūrėjo į moterį išpūtęs akis.

— Ji turi du vaikus, — sakė senis. — O aš turiu tris sūnus.

— Gana, Miuke! — nervingai suriko Miuleris. — Mes ne pastoriai.

Kareiviai stovėjo ramiai. Greberis juto savo šautuvą. Jis vėl buvo nusimovęs pirštines. Šiltas plienas svilino jam nykštį ir smilių. Greta jo stovėjo Hiršmanas. Jis buvo pageltęs, bet nejudėjo. Greberis nusprendė šauti į rusą kairiajame krašte. Seniau, paskirtas į tokią egzekuciją, jis šaudavo į orą, bet dabar taip nebedarydavo. Sušaudomieji neturėdavo iš to jokios naudos. Kiti galvodavo taip pat, kaip ir jis, atsitikdavo, kad beveik visi tyčia nepataikydavo. Šaudymą reikėdavo pakartoti, tokiu būdu belaisviai būdavo sušaudomi du kartus. Tiesa, buvo toks atsitikimas, kai viena moteris, kulų nekliudyta, puolė ant kelių ir su ašaromis akyse dėkojo už tas kelias minutes, kurias jai teko dar pagyventi. Greberis nenorėdavo prisiminti tos moters. Dabar taip nebeatsitikdavo.

— Taikyk!

Per taikiklį Greberis matė rusą. Tai buvo tas pats barzdotas senis žydromis akimis. Taikiklis skyrė veidą į dvi dalis. Greberis nuleido jį. Paskutinį kartą jis kažkam nuplėšė apatinį žandikaulį. Į krūtinę šauti buvo tikriau. Jis pastebėjo, kad Hiršmano vamzdis pakeltas aukščiau ir kad jis ketina šauti viršum galvų.

— Miukė žiūri! Leisk žemiau. Į šoną! — sumurmėjo jis.

— Ugnis! — pasigirdo komanda.

Atrodė, kad rusas pakilo ir žengė į Greberį. Jis išsiritė, kaip žmogaus atvaizdas mugės balagano kreivame veidrodyje, išsilenkė ir krito aukštiekninkas.

Senis visai neįvirto į duobę. Jo kojos kyšojo. Kiti du susmuko vietoje. Tas, kur buvo be batų, paskutinę akimirką pakėlė rankas,

stengdamasis užsidengti veidą. Viena ranka pakibo ant sausgyslių kaip skuduras. Rusams nebuvo nei rankos surištos, nei akys užrištos. Visi tai užmiršo.

Moteris krito kniūbsčia. Ji buvo dar gyva. Pasirėmusi rankomis ir pakėlus veidą, ji žiūrėjo į kareivius. Šteinbreneris buvo labai patenkintas. Niekas kitas į ją netaikė.

Senis rusas dar kažką suriko iš kapo ir nutilo. Vien moteris tebegulėjo pasirėmusi. Savo platų veidą ji atgrėžė į kareivius ir kažką sušnypstė. Senis buvo nebegyvas, ir nebebuvo kam išversti jos žodžių. Ji taip ir gulėjo, pasirėmusi rankomis, kaip didelė marga varlė, kuri nebegali parėplioti, ir šnypstė, nenuleisdama akių nuo vokiečių. Rodos, ji nė nematė, kad iš šono prie jos priėjo įpykęs Miukė. Ji šnypstė ir šnypstė, ir tik paskutinę akimirką pamatė revolverį. Pasukusi galvą, moteris suleido dantis Miukei į ranką. Miukė nusikeikė ir kaire ranka atsivėdėjęs smogė jai į pasmakrę. Kai dantys atsileido, jis šovė jai į pakaušį.

— Velniškai blogai šaudote, — suniurnėjo Miuleris. — Tai kyti nemokate?

— Tai Hiršmanas, pone leitenante, — atsiliepė Šteinbreneris.

— Ne, ne Hiršmanas, — pasakė Greberis.

— Nutilt! — sušuko Miukė. — Palaukit, kol kas paklaus.

Jis pažvelgė į Miulerį. Šis buvo labai išbalęs ir nesijudino. Miukė pasilenkė prie kitų rusų. Vienam iš jaunesniųjų jis pridėjo revolverį prie ausies ir iššovė. Galva krestelėjo ir tuojau vėl nurimo. Miukė įsikišo revolverį ir apžiūrėjo savo ranką. Išsitraukė nosinę ir apsivyniojo.

— Reikia patepti jodu, — tarė Miuleris. — Kur felčeris?

— Trečiuose namuose iš dešinės, pone leitenante.

— Tuojau nueikite.

Miukė nuėjo. Miuleris pažiūrėjo į negyvėlius. Moteris gulėjo kniūbsčia ant šlapios žemės.

— Paguldykit ją į duobę ir užkaskit, — pasakė jis.

Ūmai jis įširdo, pats nežinodamas ko.